

"Moral Certainty", One Concept, Several Perspectives; Evaluation of Two Relative and Absolute Approaches about "Moral Certainty" Based on Wittgenstein's *On Certainty*

MohammadSaied Abdollahi¹ | Mohsen Javadi² | Mohammad Legenhausen³

1. Corresponding Author, Ph.D. Candidate of Moral Philosophy, University of Qom, Iran. E-mail: m.saied.abdollahi@ut.ac.ir

2. Professor, Department of Moral Philosophy, University of Qom, Iran. E-mail: javadi-m@qom.ac.ir

3. Professor, Imam Khomeini Education and Research Institute, Iran. E-mail: legenhausen@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 03 October 2023

Received in revised form 25
November 2023

Accepted 03 December 2024

Published online 20 March
2024

Keywords:

relative moral certainty, absolute
moral certainty, pleasant, Kober,
Wittgenstein

One of the important ethical concepts that has occupied the minds of many philosophers in the past years is the concept of "moral certainty". This means whether there are moral propositions that are so certain that no doubt or argument or evidence can face them. According to some philosophers, for example, the statement "the wrongness of killing innocent people" brings us such moral certainty. Among the philosophers who have written in this field, two basic readings of Nigel Pleasants and Michael Kober can be mentioned. Pleasant considers moral certainty to be an absolute and natural concept that is the basis of our moral judgments, and on the other hand, Kober considers moral certainty to be a relative concept and believes that our certainties are rooted in linguistic society, culture and time. In this article, we try to address the different dimensions of the concept of "moral certainty" and the importance of its application in two different and important readings.

Cite this article: Abdollahi, M. S., Javadi, M., & Legenhausen, M. (2024). "Moral Certainty", One Concept, Several Perspectives; Evaluation of Two Relative and Absolute Approaches about "Moral Certainty" Based on Wittgenstein's *On Certainty*. *Journal of Philosophical Investigations*, 18 (46), 13-29. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2023.58699.3609>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2023.58699.3609>

Extended Abstract

This article is about "moral certainty". The first applications and use of the concept of "moral certainty" can be traced back to scholastic philosophy. On the other hand, Descartes also distinguishes "metaphysical" and "moral" certainty from each other and considered moral certainty not inferior, but qualitatively different. In knowledge and moral certainty, talking about life is an action that preserves and guides us. The concept of "moral certainty" changed from various angles along its path. In its historical development, this term was used to refer to the certainty of something that has proven itself in practice, as well as to any type of trust proven by analogy, rules, and trust in the testimony of others. Some have advanced the term "moral certainty" to the point that they believe that moral certainty entails a belief comparable to what a mathematical proof brings. In the 17th century, this term found a prominent place in the context of legal studies, while there was no place for mathematical certainty in the context of those studies. In the legal context, they defined moral certainty as such, the kind of certainty that persuades the judge to execute the death sentence against the accused. In the 18th century, moral certainty in some fields such as philosophy, religion also opened its place and replaced the phrase "beyond reasonable doubt".

But in the past decades, the debate on the concept of "moral certainty" has flourished with different approaches and has resulted in many discussions among contemporary moral philosophers. For example, some have explained this concept in such a way that we have moral certainties, in the sense of propositions in ethics that we have the right to discard any reason that can arise to doubt them. For example, general claims that murder, rape, child abuse, and torture are wrong, or specific claims that murder, rape, or... are wrong. Any reason that may be given for doubting these claims will enter into a validity contest with that claim and be rejected and as far as we proceed with reason and logic, any evidence or argument that tells us that one of these examples is not moral certainty does not destroy our certainty, but weakens our confidence in that evidence or argument.

There are two important readings regarding absolute or relative moral certainty. The first reading belongs to Nigel Pleasants. Pleasants believes that the moral certainties of humans are beyond time, culture and place. His main example is that "killing innocent, non-threatening people is wrong. He considers this statement as moral, absolute or universal certainty that no one can criticize it or any argument and justification can compare with it and reduce its certainty.

The reading that some other philosophers have discussed is a relative reading. Kober considers our certainties as the rules of language games that cannot be meaningfully questioned in the context of these language games. The basis of our epistemological procedures is built from agreement with others. Epistemic claims and certainties are valid or true only in the society in which the relevant language game is played, and it is true only if the members of the society show their acceptance in their behavior. Kober expands his reading of epistemic certainties to moral certainties. Moral certainties share a social aspect with epistemic certainties. They are determined by the consensus of society and acquired through pre-rational education. Like

epistemic certainties, moral certainties determine what is morally right or wrong. According to Kober, no moral certainty is immune from revision.

When we look at Wittgenstein's book *"On Certainty"*, we find that certainties are derived from behavior and action, not knowledge. These propositions that bring certainty are different from knowledge and are the basis of that knowledge. These certainties are related to how we act. These propositions are certain and there is no doubt about them, but it is wrong to say knowing about them. Also, according to him, the beach and the river bed are stable enough to not change easily, but it is also possible that they will change over time. Therefore, there is a similar story about moral certainty. A group of moral certainties about which there is no doubt and they are completely absolute and universal. Some moral certainties are also variable. Some of them are rock solid for a period of time, but they change over time. However, the common feature among these propositions is their certainty, which was mentioned earlier that they are such that there is no justification or doubt in them. Therefore, according to Wittgenstein's points in the book *"On Certainty"*, it can be said that we have different moral certainties. This is not to say that they are all absolute and always true at all times, and we cannot say that they are all relative and we have no absolute moral certainty.

«یقین اخلاقی»؛ یک مفهوم، چند دیدگاه

(ارزیابی دو رویکرد نسبی و مطلق در باب «یقین اخلاقی» با تکیه بر در باب یقین ویتگنشتاین)

محمدسعید عبداللهی^۱ | محسن جوادی^۲ | محمد لکنهاوزن^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری، فلسفه اخلاق، دانشگاه قم، ایران. رایانامه: m.saied.abdollahi@ut.ac.ir

۲. استاد، گروه فلسفه اخلاق، دانشگاه قم، ایران. رایانامه: javadi-m@qom.ac.ir

۳. استاد، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ایران. رایانامه: legenhausen@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

یکی از مفاهیم اخلاقی مهمی که در سال‌های گذشته ذهن بسیاری از فیلسوفان را به خود مشغول داشته، مفهوم «یقین اخلاقی» است. این معنی که آیا گزاره‌های اخلاقی‌ای وجود دارند که آن چنان یقینی به بار آورند که هیچ شک، شبهه و یا استدلال، دلیل و شاهدهی یارای هم‌اوردی با آن را نداشته باشد؟ به باور برخی فیلسوفان برای نمونه گزاره «نادرستی کشتن افراد بیگناه» چنین یقین اخلاقی‌ای برای ما به ارمغان می‌آورد. از میان فیلسوفانی که در این قلمرو قلم زده‌اند، می‌توان به دو خوانش اساسی نایجل پلیزنتز و مایکل کوپر اشاره نمود. پلیزنتز یقین اخلاقی را مفهومی مطلق و طبیعی می‌داند که زیربنای داوری‌های اخلاقی ما است و در سوی دیگر، کوپر یقین اخلاقی را مفهومی نسبی دانسته و بر این باور است که یقین‌های ما در جامعه زبانی، فرهنگ و زمان ریشه دارد. در این مقاله تلاش می‌کنیم در پرتو دو خوانش مختلف و مهم، به زوایای گوناگون مفهوم «یقین اخلاقی» و اهمیت کاربست آن بپردازیم.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳

کلیدواژه‌ها:

یقین اخلاقی نسبی، یقین اخلاقی مطلق، مطبوع، کوپر، ویتگنشتاین.

استناد: عبداللهی، محمدسعید؛ جوادی، محسن؛ و لکنهاوزن، محمد. (۱۴۰۳). «یقین اخلاقی»؛ یک مفهوم، چند دیدگاه (ارزیابی دو رویکرد نسبی و مطلق در باب «یقین اخلاقی» با تکیه بر در باب یقین ویتگنشتاین). پژوهش‌های فلسفی، ۱۸ (۴۶)، ۲۹-۱۳. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2023.58699.3609>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین موضوعات در معرفت‌شناسی سخن از امکان و گستره معرفت است. از دکارت که او را نخستین منتقد شکاکیت در دوران جدید برمی‌شمرند تا به امروز همواره میان دو اردوگاه شکاکان و مدافعان معرفت در ساحت‌های گوناگون نزاعی جانانه در جریان بوده است. در این میان اصطلاح «یقین» ماجرابی ویژه دارد. آیا معرفت ملازم یقین است؟ این پرسشی است که معرفت‌شناسان پاسخی یکدست بدان نمی‌دهند. پاره‌ای از آنها بر همراهی میان معرفت و یقین تکیه می‌کنند و یقین را بنیان معرفتی ایده‌آل می‌دانند و برخی چنین ملازمتی را منکر گشته‌اند. امروزه در معرفت‌شناسی، گونه‌های مختلفی از یقین ارائه می‌دهند. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان به یقین‌های مختلفی اشاره کرد. یقین‌های «روان‌شناختی»^۱، «معرفت‌شناختی»^۲، «اخلاقی»^۳، پاره‌ای از این یقین‌ها هستند. آن زمان که یقین را به فاعلی شناسا نسبت دهیم و هیچ توجیه و تضمینی را ملاحظه نکنیم، «یقین روان‌شناختی» رخ می‌نمایاند. در این گونه از یقین فاعل شناسا به گونه‌ای پایدار به این باور می‌رسد که گزاره مورد نظر او درست است. گاهی نیز یقین، افزون بر اینکه حالت فاعل شناساست و نسبتی با او دارد، ویژگی گزاره نیز هست، این حالت از این یقین به یقین گزاره‌ای و معرفت‌شناختی یاد می‌شود (رید، ۲۰۱۱). این نوع یقین نیاز به شواهد لازم برای اثبات مدعای شخص است (کلین، ۲۰۰۰، ۶۲).

سخن در این مقاله بر سر «یقین اخلاقی» است. نخستین کاربردها و استعمال مفهوم «یقین اخلاقی»^۴ را می‌توان به فلسفه مدرسی برگرداند. از سویی، دکارت^۵، فیلسوف جریان‌ساز مغرب‌زمین نیز یقین «متافیزیکی» و «اخلاقی» را از یکدیگر متمایز می‌کند و یقین اخلاقی را نه پایین‌تر، بلکه از نظر کیفی متفاوت می‌دانست. به دیگر بیان در معرفت و یقین اخلاقی سخن بر سر زندگی عملی‌ای است که ما را حفظ و هدایت می‌کند. مفهوم یقین اخلاقی در ادامه مسیر خود از زوایای گوناگونی دستخوش تغییر قرار گرفت. این اصطلاح در سیر و تطور تاریخی خود برای اشاره در باب یقین به چیزی که خود را در عمل ثابت نموده و همچنین به هر نوع اعتماد ثابت شده توسط قیاس، قاعده‌ها و اعتماد به شهادت دیگران استفاده می‌شد (هافباس، ۱۹۷۴، ۵۹۳).

برخی نیز اصطلاح «یقین اخلاقی» را تا بدان پایه پیش بردند که معتقداند، یقین اخلاقی اعتقادی قابل مقایسه با آنچه یک برهان ریاضی^۶ به ارمغان می‌آورد، برای ما در پی دارد. در قرن هفدهم، این اصطلاح در بافت مطالعات حقوقی جایگاهی برجسته یافت، حال آنکه در بافت آن مطالعات جایی برای یقین ریاضی نبود. در زمینه حقوقی یقین اخلاقی را چنین تعریف می‌کردند، آنگونه یقینی که قاضی را به اجرای حکم اعدام علیه متهم مجاب کند. در قرن هجدهم یقین اخلاقی در پاره‌ای از زمینه‌ها مانند فلسفه، دین نیز جای خود را باز کرد و جایگزین عبارت «فراسوی شک معقول»^۷ شد (هانکینز و سیلور من، ۱۹۹۵، ۲۳۰). نکته درخور توجه اینکه یقین اخلاقی بر خلاف یقین ریاضی^۸ برای همه افراد یکسان نیست. بی‌جهت نیست که در آمریکای قرن هجدهم، جیمز ویلسون^۸، قاضی دادگاه عالی و امضاکننده اعلامیه استقلال و قانون اساسی در باب تداوم شواهدی سخن گفت که با درجه‌ای نامحسوس، از ممکن به محتمل و از محتمل به بالاترین درجه یقین اخلاقی افزایش می‌یابد (شاپیرو، ۲۰۱۴، ۴۷).

¹ Psychological Certainty

² Epistemic certainty

³ Moral certainty

⁴ Descartes

⁵ Mathematical proof

⁶ Beyond a reasonable doubt

⁷ Mathematical certainty

⁸ James Wilson

اصطلاح یقین اخلاقی در قرن نوزدهم و زمانی که جان هرشل^۱ مفهوم «یقین عملی»^۲ را جایگزین آن کرد تا از ابهامات موجود در کلمه «اخلاقی» اجتناب شود، قدری از اهمیت خود را از دست داد (هانکینز، ۲۰۰۶، ۶۱۸). در حقوق کیفری بحثی دراز دامن و طولانی در باب زبان یقین اخلاقی در دستورالعمل‌های شک معقول وجود داشته است. به گفته منتقدان این عبارت اعضای هیئت منصفه را دعوت می‌کرد داوری اخلاقی خود را جایگزین شواهد واقعی کنند. در نتیجه، چندین ایالت در ایالات متحده آن را از دستورالعمل استاندارد هیئت منصفه خود حذف کردند (گرین هوس، ۱۹۹۴، ۳).

اما در دهه‌های گذشته بحث بر سر مفهوم «یقین اخلاقی» با رویکردهای مختلفی رونق گرفته است و در میان فیلسوفان اخلاق معاصر گفت‌وگوهای بسیاری را در پی داشته است. برای نمونه برخی این مفهوم را چنین توضیح داده‌اند که ما یقین‌های اخلاقی داریم، به معنای گزاره‌هایی در اخلاق که حق داریم هر دلیلی که می‌توان برای شک در آن‌ها به وجود بیاید را کنار بگذاریم. برای نمونه این ادعاهای کلی که قتل، تجاوز جنسی، کودک‌آزاری، قربانی کردن انسان، و شکنجه نادرست هستند و یا ادعاهای خاص مبنی بر اینکه این قتل، این تجاوز یا ... نادرست است. هر دلیلی که ممکن است برای شک درباره هر یک از این ادعاها ارائه شود، با آن ادعا وارد یک نحوه مسابقه اعتبار شده و رد می‌شود و تا آنجایی که با عقل و منطق پیش رویم، هر شاهد یا استدلالی که به ما بگوید یکی از این نمونه‌ها یقین اخلاقی نیست، یقین ما را از بین نمی‌برد بلکه اعتماد ما به آن شاهد یا استدلال را تضعیف می‌کند (چپل، ۲۰۱۵، ۱۸۹).

همانطور که بیان شد، فیلسوفان اخلاق نکات مختلفی در این باب ارائه نموده‌اند که در این مقاله به دو خوانش اصلی خواهیم پرداخت. همچنین، در سال‌های گذشته نیز تلاش‌هایی برای به کارگیری نکات معرفت‌شناسانه ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین در زمینه معرفت‌شناسی اخلاقی صورت گرفته است.^۳ ویتگنشتاین در آنجا استدلال می‌کند که چیزهایی وجود دارند که به نظر می‌رسد مانند موضوعات معرفت هستند و در واقع از تبار یقین‌اند. برای نمونه این گزاره که «دستی که به بدن من متصل است، دست من است» (ویتگنشتاین، ۱۳۸۷، فقره ۴۰) موضوع معرفت نیست، زیرا چیزی وجود ندارد که بتواند دلیلی برای ادعای آن ادعا باشد؛ اما پر واضح است که شکی در آن راه ندارد و برای من ثابت است. من با گذراندن زندگی روزمره و استفاده از دست خود به طور غیر انعکاسی، شهودی و خودکار نشان می‌دهم که به این امر یقین دارم. «این دست من است» یقینی است، مانند «زمین قبل از تولد من وجود داشته است» (ویتگنشتاین، ۱۳۸۷، فقره ۸۴). برخی از ویتگنشتاین پژوهان از نکات بالا و مانند آن بهره برده و آن را در اخلاق به کار بسته‌اند. برای نمونه نایجل پلیزنتز که رویکرد مطلق‌گرایانه او به یقین اخلاقی را در این مقاله خواهیم کاوید، استدلال‌های ویتگنشتاین را به عنوان نقطه شروعی برای مفهوم یقین اخلاقی اساسی خود استفاده می‌کند.

۱. خوانش مطلق و طبیعی از «یقین اخلاقی»

همانگونه که پیشتر گذشت، در باب مطلق و یا نسبی بودن یقین اخلاقی دو خوانش مهم وجود دارد. خوانش نخست به نایجل پلیزنتز تعلق دارد که در چندین مقاله دیدگاه خود را در باب این مفهوم بیان نموده است. او همچنین یکی از کسانی است که از دیدگاه ویتگنشتاین به نفع ایده خویش در تبیین مفهوم یقین اخلاقی بهره می‌برد.^۴ پلیزنتز بر این باور است یقین‌های اخلاقی

^۱ John Herschel

^۲ Practical certainty

^۳ نک. Hermann, 2015, Pleasants, 2009, 1997 Kober,

^۴ نک. Pleasants, MN (2009), Pleasants, N. (2008), Pleasants, N. (2015)

انسان‌ها فراتر از زمان، فرهنگ و مکان هستند. این یقین‌ها یکسره جهانی^۱ و طبیعی^۲ هستند. شاه بیت اصلی سخنان پلینتزر و نمونه اصلی او این است که «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است.»^۳ (پلینتزر، ۲۰۱۵، ۱۹۸). وی این گزاره را یقینی اخلاقی، مطلق و یا جهانی می‌داند که کسی نمی‌تواند به آن خرده بگیرد و یا هیچ استدلال و توجیهی نمی‌تواند با آن هم‌اوردی نماید و از یقین آن بکاهد. پلینتزر برای ادعای خود از نکاتی که ویتگنشتاین می‌گوید نیز سود می‌جوید.

او بر این باور است بسیاری از حالت‌هایی که ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین در نظر گرفته است، وقتی به بیان می‌آیند عجیب می‌نمایند. گزاره‌هایی مانند «جهان بیش از ۱۰۰ سال است که وجود داشته است» یا «میزها، صندلی‌ها، ساختمان‌ها و غیره ناگهان از بین نمی‌روند»، گزاره‌هایی تجربی به نظر می‌رسند، اما نه می‌توان آن‌ها را تجربی در نظر گرفت و نه می‌تواند معرفتی را در پی داشته باشند، زیرا اگرچه ممکن است به ظاهر دلایل زیادی برای صدق چنین ادعاهایی پیدا کنیم، اما شاید هیچ یک از آنها به اندازه آنچه انتظار می‌رود، قطعی نباشد. حال باید توجه کرد که گزاره‌های یقین اخلاقی نیز چنین‌اند. گزاره‌هایی درباره موضوعات اخلاقی نیز وجود دارد که شکل گزاره‌های اخلاقی را به خود می‌گیرند، اما نمی‌توانند عملاً به معرفت گزاره‌ای تبدیل شوند. پلینتزر موضوعات این گزاره‌ها را «یقین‌های اخلاقی اساسی» می‌نامد (پلینتزر، ۲۰۰۸، ۲۵۵). باری، برخی از فیلسوفان تلاش کرده‌اند نادرستی قتل را توجیه کنند، اما پلینتزر بر این باور است که این گزاره‌ها را همه بدیهی می‌دانیم. اگر کسی گزاره «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است.» را به چالش بکشد، در این صورت دلیلی داریم که او را یک عامل اخلاقی نالایق یا فاسد بدانیم (پلینتزر، ۲۰۰۹، ۶۷۷).

اما پرسشی که رخ می‌نمایند این است، اگر آنگونه که پلینتزر می‌گوید، گزاره مطرح شده قرار است یقینی جهانی و طبیعی به بار آورد، چرا در برهه‌هایی از تاریخ مردمانی چنین پروا دست به فجایعی گسترده زده‌اند؟ پلینتزر به این نکته توجه دارد و اعتراف می‌کند دوره‌هایی در زمان وجود داشته است که در آن گروه‌هایی از مردم ظاهراً هنجارهایی را نقض کرده‌اند که ما آنها را بدیهی و نادرستی‌شان را یقینی می‌دانیم. برخی از این موارد عبارتند از کودک‌کشی، کار کودکان، تجارت برده و برده‌داری و نسل‌کشی‌ها. باری، این امری روشن است که برخی مردم، به گونه‌ای افراطی و به طور دسته جمعی، افراد بیگناه را به قتل رسانده‌اند و بنابراین این گزاره یقینی پلینتزر و این یقین اخلاقی مبنی بر اشتباه بودن کشتن را زیر پا گذاشته‌اند؛ اما آیا این امر را می‌توان دلیلی بر از بین رفتن «یقین اخلاقی» در باب گزاره اخلاقی پلینتزر دانست؟ شاید بتوان گفت لزوماً چنین نیست و هم‌نوا با پلینتزر به این مسئله توجه داد که این یقین اساسی با یک باور اجتماعی ترکیب می‌شود که در پاره‌ای اوقات مجاز و گاه حتی لازم است که بیگناهان را نیز از میان برداشت (پلینتزر، ۲۰۱۵، ۲۰۵-۲۰۷).

اکنون پرسش دیگر این است که اندازه و کیفیت آن امر استثنا در این موارد ناچیز که اجازه چنین اتفاق‌هایی وجود دارد، چگونه تعیین می‌شود؟ پلینتزر تلاش می‌کند با پیش‌کشیدن نمونه‌هایی، مطلق و طبیعی بودن یقین اخلاقی در گزاره مورد نظر خود را اثبات نماید و نشان دهد که چگونه با وجود چنین اتفاق‌هایی در تاریخ پر مخاطره انسان بازهم غباری بر چهره یقین اخلاقی نمی‌نشیند.

¹ universal

² natural

³ It is wrong to kill innocent, non-threatening people

به باور پلینتز این فرهنگ‌های مختلف هستند که میزان و کیفیت چنین اتفاق‌هایی را تعیین می‌کنند و این امر به هیچ رو یقینی بودن آن گزاره را مخدوش نمی‌کند. برای نمونه، شهروندان آلمان نازی^۱، افزون بر اینکه بخشی از جامعه‌ای بودند که در نگرش خود نسبت به زندگی بشری بسیار خشن بودند، با این همه آنها نیز در مورد نادرست بودن کشتن یقینی چون دیگران داشتند؛ اما گو اینکه آنها از نظر اجتماعی شرطی شده^۲ بودند که از انگاشتن افرادی خاص به عنوان بیگناه و غیرتهدید کننده دست بردارند، و بنابراین، دیگر کشتن برخی از افراد را قتل نمی‌دانستند، بلکه آن را قتل موجه^۳ می‌دانستند. بنابراین برای این آلمانی‌های نازی یقین اخلاقی در باب نادرستی کشتن دیگران و کسانی که همچنان آنها را به عنوان افراد اخلاقی با حسن نیت^۴ می‌شناختند، پا برجا بود (پلینتز، ۲۰۱۵، ۲۰۸-۲۰۱۰). پلینتز تأکید می‌کند که یقین اخلاقی هیچ ربطی به یقین شخص و فردی ندارد که متقاعد شده نظرات و داوری‌های اخلاقی و سیاسی او به‌طور خطاناپذیری صحیح است، بلکه نگرشی است که زیربنای نظرات و داوری‌های اخلاقی همه است (پلینتز، ۲۰۰۹، ۶۷۸). نکته‌ای دیگر که توجه به آن اهمیت دارد این است که در یقین اخلاقی، تلاش برای شک یا توجیه آن، صلاحیت اخلاقی^۵ گوینده را مورد تردید قرار می‌دهد. این یقین‌ها خود را در نحوه عملکرد عوامل اخلاقی با صلاحیت نشان می‌دهند. بنابراین، نحوه برخورد من با دیگر افراد و واکنش‌ام به مواردی که در آن افراد بیگناه آسیب دیده‌اند، نشان می‌دهد نادرستی آسیب رساندن به افراد بیگناه برای من جای شکی ندارد.

۱-۱. مدافعان و مخالفان خوانش مطلق پلینتز

پلینتز با تحلیل خود و خارج ساختن افرادی که به واسطه محیط زندگی و فرهنگی و شرایط پیرامون و شرطی شدن نسبت به مسائلی حساسیت خود را نسبت به پاره‌ای از یقین‌های اخلاقی از دست می‌دهند نشان می‌دهد که یقین اخلاقی همچنان کارایی طبیعی و مطلق خود را داراست؛ اما برخی از منتقدین رویکرد پلینتز ادعا می‌کنند که حتی گزاره «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است» نیز یقینی مطلق و جهانی نیست، بلکه این یقین نیز ساختاری محلی دارد. جوامعی وجود دارند که در آنها نادرست بودن کشتن بیگناهان یقین اخلاقی به شمار نمی‌رود و از سویی این موارد را نیز نمی‌توان با این استدلال که آنها روان‌پریش هستند توجیه نمود. باید توجه کرد که یقین‌های مطلق و جهانی استثنایی نمی‌پذیرند، درست به همین دلیل گزاره پلینتز نمی‌تواند یقین اخلاقی مطلق و جهانی باشد (آریسو، ۲۰۲۰، ۱). برخی نیز بر این باوراند که اگرچه گزاره پلینتز یک یقین اخلاقی است اما پلینتز باید دقت کند که این گونه گزاره‌ها و یقین‌های اخلاقی برخاسته از آن با آنچه ویتگنشتاین می‌گوید تفاوت دارند و دو گونه‌اند. بریس^۶ ادعا می‌کند که برخلاف یقین‌هایی مانند «زمین وجود دارد» یقینی که بر پایه آن کشتن اشتباه و نادرست است مستلزم «خودداری» از اعمال و کنش‌های خاصی است (بریس، ۲۰۱۳، ۴۸۶).

بریس به نکته‌ای دقیق توجه می‌دهد، منظور او این است که در یقین‌های ویتگنشتاین، افراد در برابر یقین تسلیم‌اند و کاری نمی‌توانند انجام دهند. اینکه «آب در ۱۰۰ درجه به جوش می‌آید» و یا اینکه «زمین قدمتی دیرینه دارد» و یا «درختان ناگهان بوجود نمی‌آیند» ربطی به افعال ما ندارند؛ اما مثالهایی که در آنها یقین اخلاقی وجود دارد، با فعل و کنش ما انسان‌ها سر و کار

¹ Nazi Germany

² conditioned

³ justified killing

⁴ bona fide

⁵ moral competence

⁶ Brice

دارد. افراد با یقین به کار نادرست بازهم می‌توانند آن را انجام دهند. من یقین دارم که از این دیوار بتنی نمی‌توانم بدون ابزار عبور کنم، اما می‌گردم و به دنبال راهی می‌گردم و یا ابزار مناسب را پیدا می‌کنم. در یقین‌های ویتگنشتاین چنین راه و کنشی وجود ندارد. در قلمرو یقین اخلاقی می‌توان کاری را انجام داد که یقین با آن مخالفت می‌کند. در واقع، یقین اخلاقی امکان انجام کاری یا وقوع یک رویداد خاص را کنار نمی‌گذارد، چیزی که یقین اخلاقی رد می‌کند درستی آن کار از نظر اخلاقی است. به عنوان مثال، حتی اگر کسی این اطمینان را داشته باشد که قتل اشتباه است، می‌تواند مرتکب قتل شود. از این رو، قاتل قادر است هنجار اخلاقی مورد تأیید خود را زیر پا بگذارد، به طوری که نه واقعیت قتل و نه توانایی ارتکاب آن، ناقض یقین به نادرست بودن قتل نیست. بنابراین یقین‌های اخلاقی بسیار پیچیده‌تر از مثال‌های یقین در اندیشه ویتگنشتاین است و پلیزنتز نباید این تفاوت را نادیده بگیرد. بریس همچنین ادعا می‌کند این اعتقاد که کشتن یک فرد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است، نمی‌تواند به عنوان یک یقین غریزی، طبیعی و مطلق در نظر گرفته شود، زیرا اصطلاحات «بیگناه» و «شخص» تنها در شکلی مشخص از زندگی معنا پیدا می‌کنند (بریس، ۲۰۱۳، ۴۸۰). برخی از منتقدین پلیزنتز نیز به توضیح بسنده نکرده و سعی می‌کنند با آوردن نمونه‌هایی نشان دهند که گزاره پلیزنتز در سطح جهانی و مطلق درست نیست. آریسو معتقد است، یقین در مورد نادرست بودن کشتار بیگناهان یا اینکه دست کم برخی از قتلها از نظر اخلاقی نادرست است، ماهیت اخلاقی دارد. وقتی انسانی را می‌شناسیم و او را بیگناه می‌دانیم، کشته شدن او را کاملاً غیر اخلاقی می‌دانیم. با این وجود، این امر در سطح جهانی صدق نمی‌کند، زیرا چیزی که از نظر اخلاقی در یک بازی زبانی^۱ مشخص است، ممکن است در جامعه دیگری رد شود یا وجود نداشته باشد (آریسو، ۲۰۲۰، ۵).

مثال آریسو چنین است. وی می‌گوید پس از ۵۲ سال درگیری داخلی، در سال ۲۰۱۶ یک توافق صلح بین دولت کلمبیا و فارک^۲، گروه اصلی شورشیان منعقد شد. یکی از منابعی که فارک برای مبارزه با ارتش ملی کلمبیا استفاده کرد، آموزش کودکان و نوجوانان برای تبدیل شدن به چریک‌هایی سرسخت بود، که مشخصه‌شان توانایی برای نزدیک شدن به دشمنان خود بدون کوچکترین سر و صدایی بود. از آنجایی که فارک قصد آموزش قاتلانی بی‌رحم را داشت، آنها را تحت آموزش‌های سخت‌گیرانه قرار داد. در واقع، چریک‌هایی که بعدتر با آنها مصاحبه شد، اعتراف کردند که از روندهای بسیاری برای کور شدن حس اخلاقی استفاده کرده‌اند، که مهم‌ترین آن‌ها سلب مسئولیت است. با این وجود، افرادی که انتخاب شدند، نه تنها کودکانی بودند که نیاز به تعلیم جدی داشتند، بلکه کودکانی بودند که در فارک متولد شدند. از این رو آنها در شرایط جنگی‌ای پرورش یافته‌اند که در آن مفاهیم اخلاقی مورد استفاده قرار نگرفته است. بنابراین، آنها با این یقین که کشتن، اشتباه و نادرست است، بیگانه بودند. فقدان آموزش اخلاقی نه تنها در ناتوانی آنها در تسلط بر بازی‌های زبانی اصطلاحات اخلاقی، بلکه در اعمالی که هیچ اثری از اصول اخلاقی را نشان نمی‌دهند، نیز مشهود بود (آریسو، ۲۰۲۰، ۵-۷). آریسو تلاش دارد نمونه‌ای را فراهم آورد که نشان دهد، یقین‌های

^۱ Language Games ویتگنشتاین پی برده بود که اندازه ساده‌انگارانه است که نسبت زبان و واقعیت را تنها با دو عنصر ارتباط اسامی با یکدیگر و خصوصیت تصویری گزاره‌بیین کرد. این اندیشه کشف نظریه «کاربردی معنا» و استعاره «بازی‌های زبانی» را در پی داشت. یکی از دلایل مقایسه بازی با زبان، استفاده هر دو از قواعد است. ما زبان را بر پایه قواعد مشخص به کار نمی‌بریم و هنگام سخن کردن به قواعد کاربرد نمی‌اندیشیم. به کار بستن واژه‌ها، در همه جا با قواعد محدود نمی‌شود. برای نمونه قاعده‌ای برای نامیدن یک شیء به نام میز نداریم و یا این که اعلام را به کار می‌بریم، بدون این که تعریفی معین برای آن داشته باشیم. در بازی نیز چنین است، قاعده‌ای برای تعیین نحوه ارتفاع و شدت پرتاب توپ در تنیس وجود ندارد، در عین حال، تنیس یک بازی با قاعده است (ویتگنشتاین، ۱۹۹۸، ۲۳).

اخلاقی‌ای مانند گزاره معروف پلیزنتر نیز می‌تواند یکسره مطلق نباشد و شرایطی پیش آید که بتوان این جهانی بودن را از میان برد.

اما برخی نیز به دفاع از گزاره پلیزنتر و مطلق و جهانی بودن آن برآمدند و تلاش کرده‌اند این مثال‌ها را نیز توجیه نمایند. ساموئل لاوس^۱ در مقاله خود معتقد است ما باید از مطلق بودن گزاره پلیزنتر دفاع کنیم و تلاش کنیم مثال‌هایی که برای نقض این مطلق بودن می‌آورند را تحلیل نماییم. به عقیده او چندین ایراد می‌توان به استدلال آریسو وارد کرد. نخست اینکه اگرچه این احتمال وجود دارد که آن کودکان هنگام کشتن اعضای ارتش کلمبیا احساس پشیمانی نکرده باشند، اما این بدان معنا نیست که آنها می‌توانند بی‌رویه کشتار کنند. در واقع غیرقابل تصور است که آنها هیچ قانون اخلاقی‌ای در مورد اینکه چه کسی را می‌توان و یا نمی‌توان کشت نداشته باشند. برای مثال، آنها مطمئناً برای کشتن اعضای فارک آموزش ندیده‌اند. بنابراین، آشکار است که آن کودکان باید نوعی تصور از اینکه باید چه کسانی را بکشند داشته باشند. همین امر گونه‌ای ملاحظه اخلاقی است. آن‌ها قاتلان بی‌تفاوت نیستند و تنها کسانی که به عنوان دشمن تلقی می‌کردند، می‌کشته و بنابراین زمینه کشتار آنها «مردم بیگناه و غیرتهدیدکننده» را در بر نمی‌گرفته است. همچنین باید توجه کرد که یقین اخلاقی مورد بحث پلیزنتر این نیست که «کشتن اشتباه است» بلکه این گزاره است که «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است» (لاوس، ۲۰۲۰، ۴).

۲. خوانش نسبی از «یقین اخلاقی»

خوانشی که پاره‌ای دیگر از فیلسوفان بدان پرداخته‌اند، خوانشی نسبی است. در اینجا به دیدگاه مایکل کوپر می‌پردازیم که یکی از مهم‌ترین خوانش‌ها در این زمینه است. برای روشن ساختن مراد او از یقین اخلاقی، نخست به دیدگاه او در باب یقین معرفتی پرداخته و پس از آن چندوچون یقین اخلاقی را در نظر وی بررسی می‌کنیم. کوپر، یقین‌های ما را به عنوان قواعد سازنده بازی‌های زبانی‌ای می‌داند که نمی‌توان به طور معناداری در بستر این بازی‌های زبانی، مورد تردید قرار گیرند. او یقین‌های معرفتی را اینگونه توصیف می‌کند، از آنجایی که این یقین‌های معرفتی، بازی زبانی «الف» هستند که حقیقت را در «الف» تعیین می‌کند، آنها در «الف» نمی‌توانند اشتباه باشند، یعنی هیچ خطایی در مورد یقین‌های معرفتی یک بازی زبانی ممکن نیست. یقینی مانند «این یک دست است»، به عنوان معیار عقلانیت عمل می‌کند، زیرا این هنجار تشکیل‌دهنده بازی زبانی «الف» است که آنچه را برای یک روش معنادار، مجاز، قابل توجه یا عقلاً قابل قبول در «الف» نیاز است، تعیین می‌کند (کوپر، ۱۹۹۷، ۳۶۹).

۲-۱. ویژگی‌های «یقین‌های اخلاقی» از نظر کوپر

۲-۱-۱. سازنده بازی‌های زبانی اخلاق‌اند:

افرادی که در یک جامعه زندگی می‌کنند و در بازی زبانی آن جامعه نقش ایفا می‌کنند، تنها زمانی در بازی‌های زبانی اخلاق مشارکت می‌کنند که ادعاها یا داورهای اخلاقی در آن جامعه به طور ضمنی یا صریح در معرض آسیب و خطر قرار داشته باشند. حال این یقین‌های اخلاقی که افراد در جامعه و با توجه به زمانه و فرهنگ به ارث برده‌اند، می‌توانند در این شرایط نقش آفرینی کند. بازی‌های زبانی معرفتی و اخلاقی یکسره قابل تمایز از یکدیگر نیستند و درهم تنیده شده‌اند. بازی‌های زبانی اخلاق نیز بر قواعد سازنده تکیه دارند و برخی از آنها هنجارهای اخلاقی سازنده هستند، به این معنا که آنها امکان عمل اخلاقی یا صحبت در

¹ Laves

مورد مسائل اخلاقی را ایجاد می‌کنند. بنابراین یقین‌های اخلاقی قواعد سازنده بازی‌های زبانی اخلاق‌اند (کوبر، ۱۹۹۷، ۳۶۹ و آرینگتون، ۲۰۰۳، ۲۷۹).

۲-۱-۲. یقین اخلاقی و جهان-تصویر اخلاقی:

یقین‌های اخلاقی به شبکه‌ای از دیگر یقین‌های اخلاقی، قواعد، اعتقادات و غیره تعلق دارند و نباید به صورت مجزا به آنها نگریست. مجموع یقین‌های اخلاقی و احکام پذیرفته شده متعلق به یک جامعه را می‌توان «جهان-تصویر اخلاقی» جامعه نامید که باید به عنوان مجموعه یا آمیزه‌ای از یقین‌ها و احکام اخلاقی تصور شود. باری، ممکن است تمایلی به یکپارچگی در یک «جهان-تصویر اخلاقی» وجود داشته باشد، به ویژه اگر چندین یقین اخلاقی از بازی‌های زبانی اخلاق مختلف، یکدیگر را تأیید یا حمایت کنند و یا اگر حتی مکمل یکدیگر باشند؛ اما به دلیل کثرت غیر همگن رویه‌های اخلاقی مرتبط، ممکن است ناسازگاری‌هایی در تصویر «جهان-تصویر اخلاقی» رخ دهد. بنابراین، امکان دارد تعارض‌هایی میان هنجارهای اخلاقی بازی‌های زبانی اخلاقی مختلف درباره کاربرد آنها در موقعیت‌های خاص و احتمالاً پیچیده به بار آید. همچنین از آنجایی که راه‌های مختلفی برای توصیف و درک یک موقعیت اخلاقی وجود دارد، توسل احتمالی به یقین‌های اخلاقی متفاوت توضیح می‌دهد که چرا تلاش‌های فلسفی برای حل تعارض‌ها لازم نیست قانع‌کننده باشند. «جهان-تصویر اخلاقی» ما مطمئناً دارای تعارض میان هنجارهای بسیاری است. ناسازگاری در «جهان-تصویر اخلاقی» ممکن است به دلیل این واقعیت باشد که آنها در سیر تاریخ جوامع، یعنی در تطور تاریخ تغییر عقاید، ارزش‌ها یا داوری‌ها ایجاد شده‌اند. از این رو، هیچ یقین اخلاقی‌ای نباید یک بار برای همیشه اجرایی دانست اگرچه برخی از این هنجارها برای نمونه اینکه «کشتن مردم خطا است» برای مدت بسیار طولانی، حتی در فرهنگ‌های مختلف، معتبر بوده و هست و حتی ممکن است این اقتضا را داشته باشد که همواره معتبر بماند (کوبر، ۱۹۹۷، ۲۷۳-۲۷۵).

به باور کوبر تنها کسانی به درستی یک کنش اخلاقی را پدید می‌آورند که آگاهانه یا ناآگاهانه، یقین‌های اخلاقی مربوط به آن کنش را در رفتار خود پذیرفته‌اند. اگر کسی هنجار اخلاقی در بازی زبانی‌ای را تصدیق نکند، به هیچ رو نمی‌تواند در آن شرکت کند. یقین‌های اخلاقی در فرآیند یک دوره آموزش به ما تعمیم داده شده‌اند. باری، به ما آموخته‌اند که قتل را خطا تلقی کنیم و یا اینکه زن و مرد دارای حقوق برابر بیانگاریم، بدون اینکه هیچ توجیهی برای چنین هنجارهای اولیه‌ای که بر زندگی اجتماعی ما حاکم است، ارائه شود.

۲-۱-۳. ریشه‌های اجتماعی دارند:

کوبر تربیت اخلاقی فرزندان را یک تعهد اجتماعی می‌داند و از این رو، یقین‌های اخلاقی ریشه‌ای اجتماعی دارند. تنها در صورتی می‌توان تربیت اخلاقی را موفق دانست که بزرگسالان جامعه مطابق با یقین‌ها و قضاوت‌های اخلاقی مرتبط با آن عمل کنند. از آنجایی که یقین‌های اخلاقی ما، یقین‌های اخلاقی جامعه‌ای است که در آن بزرگ شده ایم، نمی‌توانیم هم هنجارهای اخلاقی‌ای را که به رسمیت می‌شناسیم را پیروی کرده و هم هنجارهایی را که دیگران تصدیق کرده‌اند را انتخاب کنیم (کوبر، ۱۹۹۷، ۳۷۵). ما خود یقین‌ها را به چنگ آورده‌ایم چراکه در جامعه خاصی متولد شده و رشد و نمو داریم. این جامعه است که یقین‌های از پیش توسعه یافته خود را قبل از اینکه حتی توانایی زیر سوال بردن اعتبار آنها را داشته باشیم به ما می‌آموزد. خاستگاه رویه‌های معرفتی ما از توافق با دیگر هم‌زبانانمان ساخته می‌شود. ادعاها و یقین‌های معرفتی تنها در جامعه‌ای که بازی زبانی مربوطه در آن انجام می‌شود معتبر یا درست است و تنها در صورتی صادق است که اعضای جامعه پذیرش خود را در رفتار خود نشان دهند. کوبر خوانش خود از یقین‌های معرفتی را به یقین‌های اخلاقی گسترش می‌دهد. یقین‌های اخلاقی در جنبه اجتماعی‌ای که یقین‌های معرفتی

دارند مشترکند. آنها با توافق جامعه تعیین می‌شوند و از طریق آموزش پیشا عقلانی به دست می‌آیند. مانند یقین‌های معرفتی، یقین‌های اخلاقی نیز تعیین می‌کنند که چه چیزی از نظر اخلاقی درست یا نادرست است. اینکه در بازی زبانی اخلاق «ب» چه چیز پذیرفته و یا ممنوع دانسته شود را این یقین‌های اخلاقی معین می‌کنند. تفاوت دیدگاه کوبر و پلیزنتز در این است که او ادعا می‌کند که هیچ یقین اخلاقی لزوماً در همه زمان‌ها یا برای همه مردم صادق نیست. به باور کوبر هیچ یقین اخلاقی اصولاً از بازنگری مصون نیست (کوبر، ۱۹۹۷، ۳۷۰-۳۷۴). افزون بر این، ما هیچ راهی برای عقب نشینی و بازنگری یقین‌های اخلاقی خود و تلاش برای توجیه آنها نداریم. بنابراین تصور کوبر از یقین اخلاقی نسبی‌گرایانه است. برای پلیزنتز الزام به کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده نمی‌تواند برای هیچ جامعه‌ای در هیچ زمانی نادیده گرفته شود.

اکنون پرسشی پیش می‌آید و آن اینکه اگر شخصی یک گزاره یقینی را انکار کند، حال چه با رفتار خود و چه به شکل شفاهی، این امر چه معنایی دارد؟ کوبر برای این پرسش چهار فرض را در نظر می‌گیرد و تحلیل می‌کند:

الف) ممکن است شرایطی پدید آید که در آن چندین یقین اخلاقی با یکدیگر در تضاد بیفتند و یا حتی مورد تردید قرار گیرند، برای نمونه کشتن در دفاع از خود و یا کشتن به هنگام استبداد. چنین احتمال‌هایی شاید اصلاح‌واژگان اخلاقی یک جامعه را در پی داشته باشد. می‌توان کشتن در دفاع از خود، یا به هنگام استبداد را از قتل باز شناخت و تنها قتل را از نظر اخلاقی خطا اعلام کرد.

ب) شخص منکر فردی است که در جامعه‌ای بزرگ شده است که در آن گزاره «کشتن مردم خطا است» یک یقین اخلاقی نیست. چنین فردی به عنوان یک آگاه و شایسته در گفتمان اخلاقی ما تلقی نمی‌شود و بنابراین از چنین کنشی مستثنی می‌شود. همچنین او را به عنوان چالشی جدی برای «جهان-تصویر اخلاقی» خود در نظر نمی‌گیریم.

ج) شخص منکر دچار اختلال روانی باشد و بنابراین قادر به پیروی از هنجارهای اخلاقی سازنده ما نباشد. توانایی پیروی از هنجارهای اخلاقی سازنده خود معیاری برای عقلانیت است. افرادی که قادر به اطاعت از این هنجارهای اساسی نباشند، در موارد جدی با ارجاع به یک موسسه روانی از فعالیت‌های ما کنار گذاشته می‌شوند.

د) در باب امور اخلاقی هیچ گونه شخص «پست فطرتی» وجود ندارد. باری آن دسته از اعضای جامعه که اختلال روانی ندارند اما رفتارشان از یقین‌های اخلاقی فاصله گرفته و منحرف شده با فرستادن به زندان برای مدتی از فعالیت‌های ما طرد می‌شوند. این افراد عموماً «مجرم» نامیده می‌شوند، نه «پست فطرت» (کوبر، ۱۹۹۷، ۳۷۶).

نکته مهم دیگری که کوبر در باب یقین‌های اخلاقی توجه می‌دهد، مسئله توجیه آنها است. او می‌گوید اگرچه یقین‌های اخلاقی را نمی‌توان در بازی‌های زبانی اخلاقی‌ای که ساخته می‌شوند توجیه کرد، اما جملاتی که چنین یقین‌هایی را بیان می‌کنند را می‌توان در گفتمان‌های دیگر مورد تردید قرار داد، یعنی آن جایی که این جملات دارای جایگاه ادعای معرفت اخلاقی هستند. مسیرهای مختلف برای توجیه ادعاهای اخلاقی تنها در صورتی پذیرفته می‌شوند که یقین‌های اخلاقی مشترک را نقض نکنند. همچنین جامعه ممکن است راه‌های توجیه متعددی مانند ملاحظات الهیاتی، استدلال‌های فایده‌گرایانه و ... را بپذیرد، به همین دلیل لزومی ندارد تنها یک اصل وجود داشته باشد که با تمام یقین‌های اخلاقی مطابقت داشته باشد. راه‌های استدلال اخلاقی ممکن است در طول تاریخ تغییر کند. هیچ یقین اخلاقی و هیچ روش استدلالی در همه زمان‌ها ثابت و مقدس نیست. نسل‌های بعدی ممکن است یقین‌های اخلاقی را متفاوت تفسیر کنند، زیرا صورت‌بندی‌های یقین اخلاقی کاملاً دقیق نیستند (کوبر، ۱۹۹۷، ۳۷۶-۳۷۸).

۳. بررسی دو خوانش نسبی و مطلق در پرتو در باب یقین ویتگنشتاین

اکنون که با دو خوانش اصلی در باب مفهوم «یقین اخلاقی» آشنا شدیم، در پی آنیم که دریابیم آیا می‌توان با پیش چشم داشتن ایده‌های ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین دست به تحلیل مفهوم «یقین اخلاقی» زده و بیشتر از قبل به درک ویژگی‌های این مفهوم دست یازیم.

یکی از نکته‌هایی که برخی از فیلسوفان نیز بدان اشاراتی داشته‌اند، این است که اصطلاح یقین اخلاقی نه مفهومی یکسره نسبی و نه مفهومی یکسره مطلق و طبیعی است، به این بیان که ما افزون بر داشتن یقین‌های اخلاقی مطلق و طبیعی، یقین‌های اخلاقی‌ای را نیز نسبی کرده‌ایم (لاوس، ۲۰۲۰، ۶). بنابراین نه خوانش پلینتنتز یکسره صحیح است و نه خوانش کوبر سراسر مورد قبول، بلکه هر کدام به فراخور بهره‌ای از اعتبار دارند. حال برای روشن‌تر شدن این ادعا باید نمونه‌ای از یک یقین اخلاقی‌ای که نسبی شده را بررسی کرد و نشان داد که این مورد چگونه بسیاری از ویژگی‌های یقین‌های اخلاقی را نشان داده، اما بر خلاف رویکرد طبیعی، مبتنی بر بازی‌های زبانی محلی است و نه جهانی و مطلق. همچنین تلاش می‌کنیم فرآیندی را که فیلسوفان معاصر در آن برای تحلیل یقین اخلاقی از آرای ویتگنشتاین بهره می‌برند را توضیح دهیم.

نمونه‌ای که پیشتر بارها بدان اشاره شد چنین بود: «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است.» باری، چنین گزاره‌ای یقینی اخلاقی به بار می‌آورد که در همه زمینه‌ها فراهم است؛ اما می‌توان سخن از یقین‌های اخلاقی نسبی شده‌ای به میان آورد که مانند گزاره پیش، چنین جهانی طبیعی نباشد و در ارتباط با تاریخ و فرهنگ باشد. برای نمونه اموری وجود دارند که در کشورهای آسیایی یکسره عادی‌اند و کسی به غیر اخلاقی بودن آنها فکر نمی‌کند، اما همان امور در پاره‌ای از کشورهای اروپایی سراسر غیر اخلاقی است. خوردن گوشت گربه را می‌توان به عنوان نمونه آورد. اگر در یک جامعه اروپایی که خوردن گوشت گربه غیر اخلاقی است و مردم آن جامعه را آزرده می‌سازد، شخصی دست به چنین کاری بزند کاری غیر اخلاقی کرده است، حال آنکه در کشورهای آسیایی چنین نیست؛ اما آیا می‌توان گفت یقین آن فرد در جامعه اروپایی یقین اخلاقی‌ای فراتر از تاریخ و فرهنگ و طبیعی و مطلق نیز است؟ آشکار است که چنین نیست؛ اما با این همه می‌توان آن را یک یقین اخلاقی برای آن جامعه در نظر گرفت.

برای پی بردن به این نکته باید به تحلیل ایده‌های ویتگنشتاین بپردازیم. می‌توان گفت ادعای طرح شده، ریشه در تحلیل ویتگنشتاین از یقین‌های اساسی و گزاره‌های لولایی^۳ دارد. اگر یک شخص اروپایی که یقین اخلاقی (نسبی شده) دارد که خوردن گربه نادرست است با فردی آسیایی روبه رو شود که گربه می‌خورد، چگونه به او اثبات کند که چنین کاری نادرست است؟ چه

^۱ نک. Laves S. (2020)، Moyal Sharrock, D. (2004)، Pritchard, D. (2011)، Rummens, Stefan (2013).

^۲ برای نمونه مردم در کشور سوئد، چنین رفتاری را یکسره غیر اخلاقی برمی‌شمارند، نک. لاوس، ۲۰۲۰.

^۳ Hinge propositions ویتگنشتاین برای «گزاره‌های لولایی» جایگاه منحصر به فردی قائل است. او در «در باب یقین» بر این باور است که ما انسان‌ها با وجدان خویش گزاره‌هایی را می‌یابیم که خطا و اشتباه در آنها راه ندارد. آنها گزاره‌هایی‌اند که یکسره از شک مصون‌اند. گزاره‌هایی که داربست تفکر ما هستند، شالوده بازی‌های زبانی ما را تشکیل می‌دهند. این گزاره‌های لولاهایی‌اند که پرسش‌ها و شک‌هایمان به روی آنها می‌چرخند. پس زمینه به ارث رسیده ما هستند که با یاری آنها میان صدق و کذب تمایز می‌گذاریم. «سؤال‌هایی که مطرح می‌کنیم و شک‌های ما بر این امر متکی‌اند که برخی گزاره‌ها از شک مستثنی هستند، گویی لولاهایی هستند که سؤالها و شک‌های ما بر آنها می‌چرخند.» (ویتگنشتاین، ۱۳۸۷، فقره‌های ۴۰۱-۴۰۳ و ۱۶۲ و ۳۴۱-۳۴۳)

توجیهی وجود دارد؟ اصلاً چگونه به این معرفت رسیده است که خوردن گربه نادرست است؟ هر تلاشی برای توجیه آن عجیب و غریب به نظر می‌رسد. بنابراین شک در باب یک «یقین اخلاقی» معنایی ندارد، توجیه آن معنا ندارد، به چالش کشیدن آن اشتباه است. حال ارتباط این امور به در باب یقین ویتگنشتاین چیست؟

ویتگنشتاین در باب یقین‌های ما چنین می‌گوید که این یقین‌ها و گزاره‌های لولایی از تبار رفتار و عمل‌اند، نه معرفت. ویتگنشتاین در نمونه‌های خود به کودکان توجه دارد و می‌گوید کودکان در مراحل یادگیری خود یقین‌هایی از تبار کنش و عمل به چنگ می‌آورند، نه گزاره‌های معرفت بخش. این گزاره‌ها که یقین به ارمغان می‌آورند با معرفت تفاوت دارند و مبنای آن معرفت هستند (ویتگنشتاین، ۱۳۸۷، فقره‌های ۴۷۶ و ۴۹ و ۱۱۰). این یقین‌ها با نحوه عمل ما ارتباط دارند. نکته دیگر در باب اینگونه یقین‌ها دانستی نبودن آنها است. ویتگنشتاین هم زمان که امکان شک در این گونه یقین‌ها و گزاره‌های لولایی را رد می‌کند، دانستی بودن این گزاره‌ها را نیز انکار می‌کند. بنابراین در همان حال که تردید در آنها راه ندارد، بی‌دلیل نیز هستند. این گزاره‌ها یقینی‌اند و امکان شک در آنها وجود ندارد اما گفتن «دانستن»^۱ نیز در مورد آنها کاربردی غلط است. ویتگنشتاین می‌گوید، آیا کسی مانند مور می‌تواند آنچه می‌داند را برشمرد؟ نه. چون در غیر این صورت عبارت «من می‌دانم» غلط به کار می‌رود و ظاهراً از طریق این کاربرد غلط، وضع ذهنی غریب و بسیار مهمی خود را نشان می‌دهد (ویتگنشتاین، ۱۳۸۷، فقره ۶).

همچنین، این گونه یقین‌ها صدق و کذب بردار نیستند. جایی صدق و کذب معنا دارد که گزاره‌های ما در بردارنده معرفتی باشند و این گزاره‌ها از تبار معرفت نیستند و از این رو مجالی برای صدق و کذب پذیری ندارند. ویتگنشتاین خود اشاره دارد:

آیا این صادق یا کاذب نیست که کسی بر روی ماه بوده است؟ اگر ما در چهارچوب نظام خود بیندیشیم، یقینی است که هیچ انسانی تا کنون بر روی ماه نبوده است (۱۰۸).

یا در جایی دیگر می‌گوید:

وقتی می‌گوییم «می‌دانم» که آماده اقامه دلایل محکم باشیم. «می‌دانم» به امکان اثبات صدق ربط پیدا می‌کند. اینکه کسی چیزی را می‌داند، خود را نشان می‌دهد با فرض اینکه به آن متقاعد است؛ اما اگر آنچه او باور دارد از نوعی باشد که دلایلی که می‌تواند اقامه کند قطعی‌تر از ادعایش نباشد، پس نمی‌تواند بگوید آنچه را باور دارد می‌داند (۲۴۳).

یکی دیگر از نکات مهمی که در باب یقین و گزاره‌های لولایی وجود دارد و به تحلیل میانه ما از یقین‌های اخلاقی یاری می‌رساند این است که پاره‌ای از این گزاره‌های یقینی با گذر زمان تغییر می‌کنند و برخی نیز چنین نیستند. برای نمونه، «در جمعه انسان مغزی وجود دارد»، «آب در صد درجه سانتیگراد به جوش می‌آید» همواره ثابت‌اند و مطلق؛ اما ویتگنشتاین خود به این نکته مهم ادعان دارد که پاره‌ای از این گزاره‌ها متغیراند و در یک سطح از استواری نیستند. او توجه می‌دهد که:

می‌شود تصور کرد که گزاره‌هایی با شکل گزاره‌های تجربی صلب باشند و کار مجرای گزاره‌های تجربی غیر صلب و سیال را انجام دهند و این نسبت با زمان تغییر کند، به این صورت که گزاره‌های سیال، صلب شوند و گزاره‌های صلب، سیال (۹۶) و یا در فقره‌ای می‌گوید:

¹ I Know

اسطوره ممکن است بار دیگر به جریان بیفتد، بستر رودخانه اندیشه‌ها جابه‌جا شود؛ اما من میان حرکت آب در بستر رود و جابه‌جایی خود بستر فرق می‌گذارم؛ اگرچه میان این دو تفکیک دقیقی وجود ندارد. آری، بخشی از ساحل آن رودخانه از صخره سختی است که در معرض هیچ تغییری نیست یا در معرض تغییری نامحسوس است و بخشی دیگر از شن و ماسه‌ای که اینجا و آنجا شسته و ته نشین (۹۹ و ۹۷)

ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین و چند عبارت بالا تشبیهی جالب به دست می‌دهد. ساحل و بستر رودخانه آن اندازه استوار هستند که به سادگی دستخوش تغییر نشوند؛ اما این امکان نیز وجود دارد که با گذر زمان تغییراتی بکنند. بنابراین در باب یقین اخلاقی نیز چنین ماجرای وجود دارد. دسته‌ای از یقین‌های اخلاقی که هیچ شکی در باب آنها معنا ندارد و یکسره مطلق و جهانی‌اند. برخی از یقین‌های اخلاقی نیز متغیرند. پاره‌ای از آنها نیز در دوره‌ای چون صخره صلابت دارند اما به مرور دستخوش تغییر می‌شوند. بنابراین و با توجه به نکات ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین می‌توان چنین گفت که ما یقین‌های اخلاقی گوناگون داریم. چنین نیست که بگوییم آنها همگی مطلق‌اند و همواره و در همه زمانها صدق می‌کنند و همچنین نمی‌توان گفت که آنها همه نسبیباند و هیچ یقین اخلاقی مطلق نداریم.

گزاره‌های یقین اخلاقی‌ای وجود دارند که اساس و پایه دیگر معرفت‌های اخلاقی ما را تشکیل داده و چون لولاهایی هستند که دیگر احکام اخلاقی به گرد آنها می‌چرخد. برخی از این یقین‌های اخلاقی چونان ثابت‌اند که گویی همواره پا بر جای‌اند و مطلق و هیچ امر نسبی‌ای در آنها راه ندارد. پاره‌ای دیگری از این گزاره‌های «یقین اخلاقی» از چنین استواری و اطلاقی بهره‌مند نبوده و ممکن است با توجه به شرایط و زمان تغییراتی در آنها رخ دهد. با این همه ویژگی مشترکی میان این گزاره‌ها وجود دارد و آن نحوه یقینی بودنشان است که پیشتر بدان اشاره شد که به گونه‌ای‌اند که توجیه، شک در آنها راه ندارد و از تبار معرفت نیستند. گزاره‌هایی چون «نادرستی کشتن دیگران»، «درستی وفای به عهد»، «نیکو بودن عدالت»، «احترام به پدر و مادر» و ... را می‌توان در زمره چنین گزاره‌هایی برشمرد.

نتیجه‌گیری

در باب مطلق و یا نسبی بودن یقین اخلاقی دو خوانش مهم وجود دارد. خوانش نخست به نایجل پلیزنتز تعلق دارد. پلیزنتز بر این باور است یقین‌های اخلاقی انسان‌ها فراتر از زمان، فرهنگ و مکان هستند. نمونه اصلی او این است که «کشتن افراد بیگناه و غیرتهدیدکننده اشتباه است. وی این گزاره را یقینی اخلاقی، مطلق و یا جهانی می‌داند که کسی نمی‌تواند به آن خرده بگیرد و یا هیچ استدلال و توجیهی نمی‌تواند با آن هم‌اوردی نماید و از یقین آن بکاهد. به باور او گزاره‌هایی درباره موضوعات اخلاقی نیز وجود دارد که شکل گزاره‌های اخلاقی را به خود می‌گیرند، اما نمی‌توانند عملاً به معرفت گزاره‌ای تبدیل شوند. پلیزنتز موضوعات این گزاره‌ها را «یقین‌های اخلاقی اساسی» می‌نامد.

خوانشی که پاره‌ای دیگر از فیلسوفان بدان پرداخته‌اند، خوانشی نسبی است. کوپر، یقین‌های ما را به عنوان قواعد سازنده بازی‌های زبانی‌ای می‌داند که نمی‌توان به طور معناداری در بستر این بازی‌های زبانی، مورد تردید قرار گیرند. بن‌مایه رویه‌های معرفتی ما از توافق با دیگر هم‌زبانان مان ساخته می‌شود. ادعاها و یقین‌های معرفتی تنها در جامعه‌ای که بازی زبانی مربوطه در آن انجام می‌شود معتبر یا درست است و تنها در صورتی صادق است که اعضای جامعه پذیرش خود را در رفتار خود نشان دهند. کوپر خوانش خود از یقین‌های معرفتی را به یقین‌های اخلاقی گسترش می‌دهد. یقین‌های اخلاقی در جنبه اجتماعی‌ای که یقین‌های

معرفتی دارند مشترکند. آنها با توافق جامعه تعیین می‌شوند و از طریق آموزش پیشا عقلانی به دست می‌آیند. مانند یقین‌های معرفتی، یقین‌های اخلاقی نیز تعیین می‌کنند که چه چیزی از نظر اخلاقی درست یا نادرست است. به باور کوبر هیچ یقین اخلاقی اصولاً از بازنگری مصون نیست.

وقتی به در باب یقین ویتگنشتاین می‌نگریم در می‌یابیم که یقین‌ها از تبار رفتار و عمل‌اند، نه معرفت. این گزاره‌ها که یقین به ارمغان می‌آورند با معرفت تفاوت دارند و مبنای آن معرفت هستند. این یقین‌ها با نحوه عمل ما ارتباط دارند. این گزاره‌ها یقینی‌اند و امکان شک در آنها وجود ندارد؛ اما گفتن دانستن نیز در مورد آنها کاربردی غلط است. همچنین، به گفته او ساحل و بستر رودخانه آن اندازه استوار هستند که به سادگی دستخوش تغییر نشوند، اما این امکان نیز وجود دارد که با گذر زمان تغییراتی بکنند. بنابراین در باب یقین اخلاقی نیز چنین ماجرابی وجود دارد. دسته‌ای از یقین‌های اخلاقی که هیچ شکی در باب آنها معنا ندارد و یکسره مطلق و جهانی‌اند. برخی از یقین‌های اخلاقی نیز متغیرند. پاره‌ای از آنها نیز در دوره‌ای چون صخره صلابت دارند اما به مرور دستخوش تغییر می‌شوند. با این همه ویژگی مشترکی میان این گزاره‌ها یقینی بودنشان است که بیشتر بدان اشاره شد که به گونه‌ای‌اند که توجیه، شک در آنها راه ندارد و از تبار معرفت نیستند. بنابراین و با توجه به نکات ویتگنشتاین در کتاب در باب یقین می‌توان چنین گفت که ما یقین‌های اخلاقی گوناگون داریم. چنین نیست که بگوییم آنها همگی مطلق‌اند و همواره و در همه زمان‌ها صدق می‌کنند و همچنین نمی‌توان گفت که آنها همه نسبی‌اند و هیچ یقین اخلاقی مطلق نداریم.

References

- Ariso J. M. (2020). Why the Wrongness of Killing Innocents is Not a Universal Moral Certainty. *Philosophical Investigations*, 45(1), 58-76. <http://doi.org/10.111/phin.12298>
- Arrington, R. (2002). A Wittgensteinian Approach to Ethical Intuitionism, in *Ethical Intuitionism: Revaluations*. Edited by PH. Stratton Lake, pp.271-89, Clarendon Press.
- Brice R. G. (2013). Mistakes and Mental Disturbances: Pleasants, Wittgenstein, and Basic Moral Certainty. *Philosophia*, 41(2), 477-487. <http://doi.org/10.1007/s11406-012-9385-2>
- Chappell, S. (ed). (2015). Moral Certainties, in *Intuition, Theory, and Anti-Theory in Ethics*, 186-209, Oxford University Press.
- Greenhouse, L. (1994). High Court Warns about Test for Reasonable Doubt, *The New York Times*, 65(2), 225-302.
- Halbfass, W. (1974). Gewißheit, in *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Vol. 3, Edited by J. Ritter, pp. 592-594, Schwabe.
- Hankins, T. & Silverman, R. (1995). *Instruments and the Imagination*. Princeton University Press.
- Hankins, T. (2006). A 'Large and Graceful Sinuosity': John Herschel's Graphical Method, *Isis*, 97(4), 605-33. <https://doi.org/10.1086/509946>
- Hermann J. (2015). *On Moral Certainty, Justification and Practice: A Wittgensteinian Perspective*. Palgrave Macmillan.
- Klein, P. D. (2000). Certainty, in: *A Companion to Epistemology*, Edited by J. Dancy, & E Sosa, Blackwell.
- Kober, M. (1997). On Epistemic and Moral Certainty: A Wittgensteinian Approach, *International Journal of Philosophical Studies*, 69(5), 365-381.
- Laves, S. (2020). Between Realism and Relativism: Moral Certainty as a Third Option. *The Philosophical Forum*, 51(3), 297-313. <https://doi.org/10.1111/phil.12260>

- Laves, S. (2021). Why the Wrongness of Killing Innocent, Non-threatening People is a Universal Moral Certainty, *Philosophical Investigations*, 45(1), 77-90. <https://doi.org/10.1111/phn.12323>
- Moyal Sharrock, D. (2004). *Understanding Wittgenstein's On Certainty*. Palgrave Macmillan.
- Pleasants, N. (2008). Wittgenstein, Ethics and Basic Moral Certainty, *Inquiry*, 51(3), 241-267.
- Pleasants, N. (2009). Wittgenstein and Basic Moral Certainty, *Philosophia*, 37(4), 669-279.
- Pleasants, N. (2017). If Killing Isn't Wrong, Then Nothing Is: A Naturalistic Defence of Basic Moral Certainty, *Ethical Perspectives* 22(1), 197-215. <https://doi.org/10.2143/EP.22.1.3073462>
- Pritchard, D. (2011). Epistemic Relativism, Epistemic Incommensurability, and Wittgensteinian Epistemology, in *A Companion to Relativism*, Edited by S. D. Hales, pp. 266-285, Blackwell.
- Reed, B. (2011). Certainty, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by E. N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/certainty/>
- Rummens, S. (2013). On the Possibility of a Wittgensteinian Account of Moral Certainty, *The Philosophical Forum*, 44(2), 125-47. <https://doi.org/10.1111/phil.12006>
- Shapiro, B. (2014). Beyond Reasonable Doubt: The Neglected Eighteenth Century Context, *Law and Humanities*, 8(1), 19-52. <https://doi.org/10.5235/17521483.8.1.19>
- Wittgenstein, L. (1998). *Philosophical Investigation*, Blackwell.
- Wittgenstein, L. (2008). *On Certainty*, translated by M. Hosseiny, Hermes. (In Persian)

